

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVOST IN LITERARNO TEORIJU

MARTIN NEDOH

Dnevnika Antona Kufola, poskus primerjalne analize

Diplomsko delo

Študijsko leto 2013/14

Mentorici:

red. prof. dr. Marta Verginella,

izr. prof. dr. Vanesa Matajc

Dvodisciplinarni univerzitetni študijski

program Zgodovina

Dvodisciplinarni univerzitetni študijski

program Primerjalna književost in

literarna teorija

Ljubljana, 2014

Zahvale

V prvi vrsti se zahvaljujem mentoricama dr. Vanesi Matajc in dr. Marti Verginella, ki sta me navdušili in uvedli v raziskave dnevniških zapisov, predvsem pa da sta na sledeče delo potrpežljivo čakali več kot dve leti. Nato se zahvaljujem “krivcu” za nastanek tega dela Janošu Ježovniku, ki me je spoznal z dnevniki Antona Kufola, ter lektorici Urški Honzak, ki mi je požrtvovalno priskočila na pomoč pri urejanju jezikovne in slogovne ustreznosti dela. Nenazadnje se zahvaljujem staršem in družini, da so mi finančno omogočili študij in mi duhovno vedno stali ob strani.

Povzetek/Summary

Ključne besede: Anton Kufolo, dnevnik, Beneška Slovenija, avtobiografija

Diplomska naloga obravnava dva dnevnik župnika Antona Kufola, ki sta nastala v obdobju med letoma 1938 in 1947. Dnevnik prikazujeta vsakdan župnika v Nadiških dolinah, ki je priča in deležnik fašističnega preganjanja in vojnih razmer ter je po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 priča zapletenim razmetam v Beneški Sloveniji, kjer se srečajo skupine nemških vojakov, enote Italijanske socialne republike ter slovenski in italijanski partizani različnih pripadnosti. Delo poskuša narediti primerjalno analizo teh dveh dnevnikov, ki sta nastala istočasno, hkrati pa z različnimi niansami in besedami opisujeta dogajanje, ki mu je bil priča avtor.

Key words: Anton Kufolo, diary, Slavia Veneta, autobiography

The thesis discusses the vicar Anton Kufol's two diaries, which were written between 1938 and 1947. The diaries describe the everyday life of a vicar in the *Valli del Natisone* (Natisone Valleys). He was a witness and a participant of the fascist persecution and war circumstances, and after the surrender of Italy on 8th September 1943 witnessed the complicated circumstances in Slavia Friuliana, which was the meeting point of German troops, Italian Social Republic units, and Slovenian and Italian partisans of various affiliations. The thesis strives to carry out a comparative analysis of the two diaries, which were written at the same time, but use different tones and words to describe the events the author witnessed.

Kazalo

Dnevnik med literaturo in zgodovinskim virom.....	6
Dnevnik kot literatura.....	6
Dnevnik kot zgodovinski vir.....	8
Življenjepis don Antona Kufola.....	12
Avtobiografska zgodba Antona Kufola.....	14
Formalna primerjava in analiza.....	16
Fašizem in njegov padec.....	17
Zapisi o vojnem dogajanju.....	22
Vojna pred vrati Nadiških dolin.....	24
Zaključek vojne in povojna Italija.....	28
Zaključek.....	30
Viri.....	32
Literatura.....	32

Uvod

Ambicija teksta, ki leži pred bralcem, je osvetlitev problematike dnevniške pisave, ki jo odpirata dnevnik Antona Kufola, nastala med letoma 1938 in 1947. Ob prebiranju sem ugotovil, da odpirata teksta za zgodovinarja in komparativista prav tista vprašanja, ki so v zadnjih desetletjih v središču pozornosti obeh znanosti, ko se ukvarjata z dnevniškimi zapisi, hkrati pa ponujata tudi nekatere odgovore, ki jih bom poskušal v pričujočem delu razviti.

Dnevnik, ki sta edinstven primer vzporedno nastalih dnevnikov istega avtorja v dveh različnih jezikih, pokrivata večinoma, vendar ne v celoti, enako časovno obdobje, opisujeta ponekod iste, ponekod pa druge dogodke iz »vojne, kakor jo je bilo videt iz župnišča v Lassizu«. Deli kažeta zavedno ali nezavedno pozornost, ki je je pisec namenil svojima dvema imaginarnima bralcema, slovenskemu in italijanskemu. Bralcema namreč ne postreže z enakim tekstom, ki bi bil zgolj preveden v drugi jezik, ampak s podobnima, a vendarle različnima opisoma dogodkov, ki kažeta, da sta imela oba tipa idealnih bralcev drugačen vpliv na zapisane besede.

Pred samo obravnavo dnevnikov se bom dotaknil preteklih zgodovinskih in komparativističnih raziskav dnevniške literature, predvsem teoretskih vprašanj, ki jih avtorji vedno znova poskusijo razrešiti, pa se ob naslednji obravnavi dnevnika ponovno vrnejo k njim. Glavno teoretsko vprašanje ob obravnavi dnevniških zapisov je razmerje med literaturo in zgodovinskimi dejstvi, ki kot izvenliterarna materija služijo nastanku dnevnika. To razmerje vsekakor ni enostavno razložljivo niti določljivo, je pa vsekakor posebno v vsakem posameznem primeru dnevnika. Ravno tako neenoznačen je odnos dnevnika do avtobiografije, kot podžanr katere je bil dolgo in ponekod še vedno je obravnavan. Vendar teoretske raziskave v zadnjem času vse bolj odmikajo dnevnik iz tega odnosa in ga vzpostavljajo kot ločen literarni žanr (Bandelj *Dnevnik*).

Kot že rečeno, upam, da bo pričujoča razprava bralcu odprla kakšno vprašanje, če že ne ponudila odgovora nanj, ali pa bo vsaj prijetno branje, ob katerem bo spoznal dogodivščine dnevnikovega avtorja.

Dnevnik med literaturo in zgodovinskim virom

Dnevnik je bil s strani obeh znanosti presenetljivo dolgo obravnavan kot gradivo drugotnega pomena, bodisi kot gradivo, ki je raziskovalcem literature pomagalo bolje razumeti razvoj posameznega avtorja, ali pa kot pomožen zgodovinski vir zgodovinarju, ki je iz njega črpal zgolj posamezne podatke, vsekakor pa ga je imel za manj kredibilnega od uradnih zapisov. Vendarle pa sta kljub deklarativnemu umiku dnevnika v ozadje zanimanja obe stroki dnevnik na skrivaj uporabljali že stoletja.

Dnevnik kot literatura

Klasična literarna veda uvršča dnevnik med polliterarne zvrsti. Te Janko Kos v svojem *Očrtu* opiše kot tiste, pri katerih je »spoznavna ali pa etična funkcija tako močna, da postane temeljna; na mesto literarno-umetniške stopi zgolj teoretično-miselna ali pa praktično-etična naravnost k bralcu« (*Očrt* 183). Dnevnik je v tradicionalni literarni znanosti viden kot »podaljšek« zgodovinoписja. Razširjenost dnevniškega pisanja tudi med ljudmi, ki drugače ne ustvarjajo literature, je kasneje povzročila teoretsko delitev med obravnavo enih in drugih. Tako David Bandelj v svoji doktorski disertaciji *Dnevnik v svetovni in slovenski literaturi* razdeli dnevnike na intimne oziroma realne dnevnike in na imaginarne/fiktivne oziroma literarne dnevnike, hkrati pa poudarja, da je meja med obema (pod)žanroma zelo tanka.

Novejši, predvsem francoski raziskovalci razvijejo bolj inkluzivno definicijo dnevnika (fr. *journal intime*), ki opredeli dnevnik kot osebni dokument, ki je v prvi vrsti pomemben predvsem za avtorja samega, iz česar izhaja tudi širitev pojma od ožjega področja literarnega ustvarjanja (povzeto po Bandelj).

Ravno zaradi zgornje trditve pridemo do ene izmed ključnih problematik, okoli katere se vrtilo ukvarjanje novejših raziskav dnevnika, to je do problema bralca. Iz navedenih definicij bi veljalo sklepati, da je različno tudi raziskovanje obeh podžanrov, saj naj bi bilo raziskovanje realnega dnevnika (v skladu z namenom njegovega pisca) osredotočeno na piščev razvoj, medtem ko bi

bilo raziskovanje fiktivnega dnevnika bolj fokusirano na obravnavo bralca, ki z objavo vstopi v razmerje s tekstom.

Prvi (potencialni) bralec vsakega dnevnika je avtor sam. Tako je bilo tudi v začetku razvoja dnevniškega žanra, ko je veljalo solipsistično načelo »spoznaj samega sebe«, s čimer je lahko pisec opazoval svoje razvojne faze in hkrati mu je bil dnevnik pomoč na poti do samospoznanja. V kasnejšem obdobju razvoja dnevniškega žanra se vloga teksta spremeni v »posrednika med jazom in bralcem, ki samega sebe v tem jazu identificira. Avtor piše dnevnik nekemu fiktivnemu bralcu /.../, kar pomeni, da ga namenja javnemu branju, kljub temu, da nikjer ne izrazi jasnega namena, saj je dnevnik njegov »osebni« dokument«(Bandelj 17).

Ob razvoju dnevniškega žanra, ki se je začel z intimnim dnevnikom, prešel preko faze duhovnega, potopisnega, vojnega, političnega k literarnemu dnevniku, se je spremenil tudi njegov namen, saj ne služi več le »spoznavanju samega sebe« niti ni to več tekst, narejen za privatno uporabo avtorja, ampak se odpira branju javnosti. Sedaj se podreja ključnemu elementu, ki vstopa vanj: bralcu. Da mu postane razumljiv (in zanimiv), mora vsebovati noto, ki bo univerzalno zanimiva in presega meje intimnega doživljanja; lahko je politična, religiozna, ideološka, vojaška idr. Možnost tistega, ki bere, je sicer v dnevniku samem vsebovana že v osebi avtorja, ki se razcepi na dve funkciji, na pišoči jaz in na beroči jaz, in tako dejavno prispeva k podobi dnevniškega zapisa. Pišoči jaz opravi estetsko objektivizacijo svojega subjektivnega doživljanja in tako literarizira stvarnost. Beroči jaz jo namreč domneva kot fikcijo, kar spreminja dnevnik iz osebnega v javni dokument, ki z objavo prelevi potencialnega bralca (beroči jaz) v realnega bralca (Bandelj 26).

Pri modernih (literarnih) dnevnikih postopek fikcionalizacije pripelje do pretrganja vezi med originalnim, realnim osebnim dogodkom (če ta v določenem primeru sploh obstaja) in njegovim fikcijskom ekvivalentom. S tem se prekine tudi naveza med pišočim in beročim jazom, saj je drugemu dogodek približan, čeravno literariziran, prvemu se pa zaradi tega zakrije. Dnevnik, lahko torej zaključimo, je literarna forma na meji med resničnostjo in literaturo. Kam bolj spada, je odvisno od njegove vsakokratne oblike.

Kljub številnim raziskavam s področja dnevnika je ta s strani nekaterih avtorjev zaradi podobnosti obravnavan kot del širšega avtobiografskega žanra. Francoski teoretik Philippe

Lejeune definira avtobiografijo kot »retrospektivno prozno besedilo, v katerem resnična oseba pripoveduje lastno življenje in ob tem naglaša svoje zasebno življenje, in še zlasti zgodovino razvoja lastne osebnosti« (Lejeune *Le pacte* 14). Temeljne lastnosti avtobiografije so po njegovem torej prozna pripoved v prvi osebi, določljiva tema, identiteta avtorja in identiteta pripovedovalca. V omenjenem kontekstu nastane troedini odnos med pripovedovalcem, junakom in avtorjem, ki se pod tekst podpiše ter tako jamči za resničnost svojega dela, ki ga definira kot avtobiografskega, kar prepozna tudi bralec. Ta odnos imenujemo *avtobiografska pogodba* in bo tudi predmet nadaljnjih raziskav predloženih dnevnikov (prim. Zlatar Violić 24–25).

Oba žanra sicer družijo enost identitete avtorja, pripovedovalca in junaka, a njun narativni čas je različen. Po Michelu Bastiaensenu (39) se pisec dnevnika osredotoča na »včeraj, danes, jutri« in je tako ukoreninjen v sedanost, za avtobiografijo pa je značilen pretekli narativni čas. Osnova zadnje je torej »zgodbenost«, ki ustvari življenje kot zgodbo, tako da razpre mrežo čez celotno paleto nekoreliranih dogodkov, jih osmisli kot zaokroženo celoto z začetkom in koncem; obratno je temeljna značilnost dnevnika fragmentarnost kot posledica »interkalarnega« narativnega časa, kot ga imenuje Genette. Pripovedovalec časovno označi začetek svoje pripovedi, ki se nato od tega trenutka odmakne v preteklost; postopek se ponovi ob vsakem zapisu, kar ustvari povsem ločene pripovedne enote. Ta razlika je eden ključnih elementov, ki definira dnevnik kot samostojen žanr, ločen od avtobiografije (Bandelj 14).

Dnevnik kot zgodovinski vir

Zadržanost zgodovinarjev pri uporabi dnevnikov (in ostalih (avto)biografskih zapisov) je v svetovnem merilu vztrajala do prve polovice 20. stoletja, pri nas pa še precej dlje. V skladu s tradicijo rankejevskega zgodovinarstva so imeli subjektivnost in partikularnost posameznega pogleda, ki nastane skozi avtobiografsko pisavo, za prepreko pri pisanju objektivne zgodovine. Pri tem so zgodovinarju za osnovo le primarni viri, torej viri, ki so nastali v okviru institucij, na sekundarne, nastale za private potrebe pozamezikov in posameznic, je še vedno gledal z odobravanjem (prim. Verginella *Zgodovinopisna* 95).

V svetovnem merilu je prišlo do »odtajanj« v odnosu do intimnih zapisov in zanimanja za zgodovino posameznika, ki ni bil nujno povezan s politično ali vojaško zgodovino z uveljavitvijo zgodovinske sole Annales v Franciji v prvi polovici 20. stoletja. Hkrati z njenim ustanoviteljem Marcom Blochom, ki je trdil, da »za na videz najhladnejšimi zapisi in za ustanovami, ki so navzven docela odtrgane od tistih, ki so jih ustanovili, so ljudje, ki bi jih rada ujela zgodovina,« to pot uberejo tudi drugi njegovi sodobniki, v glavnem kulturni zgodovinarji, kot na primer Aby Warburg in Walter Benjamin. Zavedajo se namreč, da je pri pisaju zgodovine pomembna vsaka sled človeškega delovanja (Verginella *Zgodovinopisna* 96).

»Kdo je zgradil Tebe s sedmerimi vrati?« se je z Brechtom vprašal italijanski zgodovinar Carlo Ginzburg. Tisti, ki so gradili, so večinoma nepoznani. Dolga stoletja so Zgodovino sestavljali veliki, tisti, ki so ukazovali in vladali. Ostali so bili le izvrševalci njihovih idej. Kasneje, ob pojavu zagovornikov tako imenovanih podrejenih razredov (iz ital. *classi subalterne*) in marksističnega zgodovinopisja, so sicer izstopili iz sence pozabe na sonce priznane zgodovine, vendar so ostali navzven še vedno imeli obličje sive gmote, podobo kolektiva, ki deluje le skupaj, njeni pripadniki posamočno tako rekoč ne obstajajo. To hibo socialne zgodovine, ki se je ukvarjala z množicami, a teoretsko sledila ekonomski zgodovini pri uporabljanju kvantitativne metode in analizi splošnih trendov, ne meneč se za izjemnost in nenavadnost posameznika, je presegla italijanska šola mikrozgodovine. Antropološki vidik, ki je tu uporabljen, doda zgodovini občutljivost za kulturo, osvobojeno ekonomskega in socialnega determinizma, in za izjemne posameznike. Najpomembnejša predstavnika šole sta Carlo Ginzburg in Giovanni Levi, pomemben prispevek z nekaterimi študijami je dal tudi predstavnik tretje generacije analne šole Emmanuel le Roy Ladurie. Carlo Ginzburg s svojim delom *Sir in črvi* pikolovsko razgalja in opisuje svet furlanskega mlinarja iz 16. stoletja, njegove predstave in spopad z obtožbami herezije. S to zgodbo posameznika pa ustvari izgovor, da odpre vrata v kompleksni mikrokozmos verovanj renesančnega kmečkega okolja, ki spajajo kulturo zgornjih plasti, ki v preobraženi obliki vstopa v njihov prostor, s svojimi lastnimi starodavnimi vražami in predstavami. Prikaz nam pokaže bogatost in pestrost kmečkega imaginarija, ki se zna učinkovito zoperstaviti vsiljeni kulturi tistih, ki naj bi bili posvečeni v svet vednosti. Tudi Giovanni Levi uporablja metodo zgodovinske biografije, da skozi podobo eksorcista pogleda v svet piemontske agrarne skupnosti iz sedemnajstega stoletja in tako demantira podobo o negibni družbi starega režima, ki se je v stoletjih ustvarila kajpak med tistimi, ki so nanjo vedno gledali zviška.

Biografski pristop s pridom uporabi Natalie Zemon Davis pri analizi sodnih spisov procesa proti Martinu Guerru (pov. po Verginella *Suha*, 7–15; Burke *Revolucija* 88–106; *Kaj je* 50–53; Ginzburg XII–XXV).

Zgodovinarska znanost je prišla do spoznanja, da (avto)biografski vir ni sam po sebi problematičen, če ga zgodovinar zna pravilno uporabiti in »izprašati«. Tak vir lahko prinese boljše poznavanje posameznikove izkušnje in preživetvene strategije ter občutje zgodovinskega časa, ki ga je posameznik doživel in sooblikoval, ter tako postavi protiutež elitističnemu principu zgodovine tako na področju historične antropologije kot na področju vojaške in politične zgodovine (prim. Verginella *Zgodovinopisna* 96).

Zanimanje za (avto)biografsko pripoved in obrat k posamezniku sta se v osemdesetih in devedesetih razširila tudi izven krogov mikrozgodovinarjev ter pripeljali tudi druge zgodovinarje k zanimanju za biografske vire. Najprej se je relevantnost avtobiografskih virov kazala zlasti pri prikazovanju subjektivnih, družbenih in kulturnih razsežnosti preteklosti, kasneje pa je prevladalo zanimanje za izkušnje in občutja tistih, ki niso sodelovali pri oblikovanju politične zgodovine, so pa bili pričevalci najbolj prelomnih dogodkov.

V tem obdobju prihaja do prvih študij, ki so na podlagi avtobiografskih virov nastale pri nas. Tako so nastala dela Andreja Studna in Katarine Kobilica o ljubljanskem pojetniku Matku Curku ter monografija Igorja Grdine o slovenski skladateljski družini Ipavec. Kasneje je s pomočjo avtobiografskega gradiva nastala tudi študija Ota Lutharja *O žalosti niti besede: Uvod v kulturno zgodovino velike vojne* (Verginella *Zgodovinopisna* 97).

Že v tem tisočletju pa izpod peresa Marte Verginella nastane referenčno delo s področja obravave avtobiografskih virov pri nas: *Suha pašta, bombe in pesek* (2004), vojni dnevnik Bruna Trampuša, ki nam podaja Brunovo izkušnjo vojaka fašistične Kraljevine Italije, ki se bojuje na afriškem bojišču in kasneje prehodi pot od angleškega vojnega ujetnika do člana partizanske enote pod britanskim poveljstvom. Trampuš dnevnik namenja svojcem, ki ga čakajo v rodnem Trstu, da bi se lahko seznanili s tem, kar je doživljal na fronti. Avtorica je pri ustvarjanju dela zbrala poleg njegovih dnevnikov še pisma in dopisnice, ki so se ohranili v družinskem arhivu, kakor tudi pričanje Brunove soproge Marije in hčerke Helene. Marta Verginella učinkovito uporabi in prečeše vse vire, ki so ji na voljo, da čimbolj natančno zariše biografski potek

dogajanj, hkrati pa tudi interpretira, ponekod pa skuša zgolj uganiti, Brunove občutke ob zgodovinskih dogodkih, katerim je bil priča. Pri tem si kot z vrednim sredstvom pomaga s pričevanji tistih, ki so se znašli v podobnih situacijah, na primer Boris Pahor s svojo podobno vojno izkušnjo v severni Afriki. Z vsem tem materialom ji uspe pokazati izjemnost izkušnje, ki jo je preстал Trampuž, in jo zaokroži s svojimi komentarji (prim Verginella *Zgodovinisna* 97–102).

Življenjepis don Antona Kufola

Anton Kufolo se je rodil v kmečki družini 15. septembra 1889 v Platišču očetu Boštjanu in materi Marjani Specogna. Srednjo šolo in bogoslovje je obiskoval v Vidmu med letoma 1902 in 1914, ko je bil tudi vpoklican v vojsko Kraljevine Italije; v vojašnici se je moral zglasiti na dan, ko je bil ordiniran v duhovnika in je odpel novo mašo. Najprej je bil dodeljen sanitetnemu korpusu v Bologni in Benetkah, kasneje je bil vojni kurat na Kalvariji na soški fronti. Tukaj je bil ranjen, kasneje pa je zbolel tudi za kolero; po okrevanju je bil nastavljen za župnika v Mirniku v Goriških Brdih, kjer je od novembra 1918 dalje po ukazu italijanskega civilnega komisarja v Trstu opravljal tudi naloge civilnega komisarja za občini Kožbana in Dolenje.

16. marca 1920 je bil od cerkvene oblasti prestavljen za vikarja v Laze v Nadiški dolini, kjer je služboval do svoje smrti 13. oktobra 1959 v bolnišnici v Čedadu. Pokopan je v svoji fari, ki je bila ravno med njegovim župnikovanjem povzdignjena v župnijo (l. 1959). Kot je zapisano v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*: »Kufolo je izšel iz Trinkove sole in je bil njegov najzvestejši učenec. Neizmerno je ljubil »teptano Beračijo« (Slovensko Benečijo) in se neustrašno boril za ohranitev slovenskega jezika v cerkvi.«¹ Že kot dijak se je (s sedmimi prijatelji) pretihotapil iz Italije v Ljubljano na dijaški shod, kjer je poročal o stanju v Slovenski Benečiji in poslušal Janeza Evangelista Kreka (spomine na omenjeno potovanje oživlja tudi v svojem dnevniku). Po prvi svetovni vojni se je začel javno boriti za jezikovne pravice beneških Slovencev. Bil je med podpisniki protestnega pisma proti odstitvi slovenskega duhovnika na Stari gori ter spomenice papežu Benediktu XV., ki je ovajala sovražno nastrojenost videmskega nadškofa Rossija do Slovencev in se potegovala za uvedbo pouka slovenščine na videmskem semenišču. Po apostolski vizitaciji je bil nadškof odstranjen.

Kufolo je bil tudi član komisije za sestavo novega katekizma videmske nadškofije, ki je izšel leta 1925. V Lazah je razširil cerkev, dosegel napeljavo elektrike in še naprej skrbel za slovensko bogoslužje in petje. V tem obdobju so začele fašistične oblasti prepovedovati javno rabo slovenščine v cerkvah, kar je na sestanku 16. avgusta 1925 Kufolu in drugim duhovnikom

¹ Fašistična oblast je z dekretom 7. avgusta 1933 prepovedalo rabo slovenščine v cerkvah po Slovenski Benečiji. Ukrep je zajel 33 cerkev (prim. Pelikan 293 in Cencič 81).

sporočil špietarski orožniški poročnik Vincenzo Battiati. Beneška duhovščina je takoj po ukazu protestirala pri nadškofu Nogari, ta pa je njihov ugovor posredoval Svetemu sedežu. Medtem so italijanski orožniki začeli preiskovati domove in župnišča v iskanju slovenskih knjig in molitvenikov, ki so jih zasegali; Kufolo je svoje skrnil ter se zatekel k škofu, da bi ubežal atermaciji. Do konca fašizma je bil Kufolo podvržen stalnemu policijskemu nadzoru in rednim zaslišanjem na kvesturi (prim. Cencič 67–74).

Podoba Antona Kufola v letih fašističnega preganjanja je bila pisatelju Francetu Bevku glavna podlaga za njegovo delo *Kaplan Martin Čedermac*, kar sam pisatelj priznava, ko napiše, da mu je Kufolo priskrbel »največ podatkov« za delo, da je bil njegova »hrbtenica« Kufolo. V romanu sta tudi natančno opisana župnišče v Lazah in Kufolova delovna soba v njem (Bevk 257).

Med nemško zasedbo je Kufolo rešil Laze in njihove prebivalce pred požigom in uničenjem, ki je bilo ukazano za 1. januar 1944. Med vojno je pomagal 35 angleškim vojnim ujetnikom na poti domov. Tudi po drugi svetovni vojni je Kufolo ostal borec za pravice slovenskega prebivalstva v Benečiji z več protestnimi pismi in spomenicami (na primer leta 1950 pri videmskem prefektu Candoliniju, leta 1955 pri nadškofu Nogari in leta 1957 zopet pri prefektu Meneghiniju). Deloval je tudi kot zbiralec ljudskih pesmi, zgodb in ostalega ljudskega izročila. Med vse bolj množičnim emigracijskim gibanjem je nastopil kot njegov nasprotnik, hkrati pa tolažnik emigrantov v Belgiji in Franciji, s katerimi si je dopisoval (povzeto po *Primorski* 209–211)².

² Vrsta njegovih zapisov je izšla v izseljenskem glasilu *Slovenski glas beneških Slovencev v Belgiji* pod psevdonimom »Stric Jakob« (Cuffolo 12).

Avtobiografska pogodba Antona Kufola

Kot sem že omenil, velja avtobiografska pogodba tudi za dnevniške zapise. Lejeune v svojem delu z enakim naslovom (*Le pacte autobiographique*) iz leta 1975 poudarja, da je avtobiografska pogodba lahko izražena bolj ali manj eksplicitno; preko platnice knjige, na kateri je naveden avtor, ali preko samega teksta, kjer uporabi svoje ime, ali preko osebnih zaimkov, ki ga povežejo z avtorjem na naslovnici. Ravno tako je tudi tekst pisan v prvi osebi, kar pomeni, da je formirana troedinost junaka, pripovedovalca in avtorja. Lejeune ta odnos poimenuje s stavkom »Jaz podpišem,« ki jamči za to razmerje (pov. Lejeune *Le pacte* 20–37).

Neločljiv del avtobiografske pogodbe je tudi referenčna pogodba, kjer avtor sklene pogodbo, ki ga zaveže k resnici kot nasprotju fikcije; cilj teksta je povezanost, referencialost na zunajliterarno okolje, podoba realnega, ne pa prisposoda realnega. Zato je vsebina avtobiografije vedno lahko podvržena preverjanju (ki je sicer lahko v določenih primerih sila težavno) in zdrži vez z zunajliterarno sfero. Geslo referenčne pogodbe je po Lejeunu: »Prisegam, da bom govoril resnico, vso resnico in nič manj kot resnico.« Taka jasna zaveza je v avtobiografijah redko prisotna, vednar pa vedno implicirana, z zavedanjem njenih objektivnih omejitev (takšna resnica, kot mi je bila razkrita, v obsegu, v katerem mi jo je bilo dano spoznati, skupaj z vsemi napakami, nenamernimi izkrivljanji in pozabo) (pov. po Lejeune *Le pacte* 20–37; *Signes* 31).

Tudi v dnevnikih Antona Kufola je avtobiografska pogodba jasno nakazana, saj je iz prvoosebnega pripovedovalca in uporabe zaimkov jasno, da so avtor, pripovedovalec in junak ista oseba z imenom Anton Kufolo. Vendar imamo za to še eno potrditev. Na koncu slovenskega dnevnika je zapis v obliki opombe, in sicer:

»Tone Tinčel (Anton Kufolo op.o.) Opomba. Vse, kar je v dnevniku je napisano, kakor sem jaz videl in nepristransko sodil. Mislil sem, da bom z dnevnikom prišel v “boljša vremena”. Prišel sem le »z dežja pod kap!«« (253).

Kot vidimo, sta v opombi prisotna oba dela avtobiografske pogodbe, tako tisti, ki zahteva podpis pisca, kakor referenčna pogodba, ki nam jamči za resničnost napisanega v okviru zmožnosti. Podoben zapis je na koncu italijanskega dnevnika: »To pišem za tiste, ki se boste zanimali za

zgodovino naše doline, da bi lahko spoznali vzdušje v njej v povojnem času, s prihodom določenih duhovikov v službi šovinistične krike« (592). Zapisa imata drugačni noti in delno tudi drugačnega naslovnika. Pri prvem je izražen intimni namen dnevnika, da bi bil piscu v oporo in pomoč, čeprav mu zavoljo zunanjih okoliščin ne more biti, hkrati pa je tudi obrnjen k drugemu bralcu, saj je njemu namenjeno poudarjanje resničnosti opisanih dogodkov. Drugi zapis izraža že kot osnovno naravnost zunanjemu bralcu, ki naj bi ob branju spoznal predvsem povojne dogodke. Čeprav je avtor vsaj na začetku namenil dnevnik (tudi) sebi v duhovo oporo, je iz zgornjih zapisov jasna orientacija tekstov k bralcu.

Vprašanje bralca nam lahko služi tudi pri dataciji nastanka dnevnikov. Po mnenju Giorgia Banchiga, ki je skupaj z Marinom Qualizo souredil izdajo obeh dnevnikov v knjigi *Moj dnevnik, la seconda Guerra mondiale vista s vissuta nel "focolaio" della canonica di Lasiz*³, je prvi nastal slovenski dnevnik, nekaj časa kasneje pa je nastal še italijanski, ki naj bi doživel ponovno urejanje v zgodnjih petdesetih letih, saj se v njem pojavljajo informacije, ki jih avtor vsekakor ne bi zapisal pod grožnjo preganjanja od oblasti. Pri tem gre predvsem za imena oseb, s katerimi se je Kufolo družil in gojil narodno kulturo, predvsem duhovnikov, ki jih avtor redko označi z imenom in priimkom, ampak večkrat govori o »prijateljih«, »sosedu«, »znancu« itd.

³ Citate iz italijanskega dnevnika sem prevedel Martin Nedoh.

Formalna primerjava in analiza

Dnevnika, ki sta bila izdana v skupni knjigi, sta napisana vsak posebej. Dnevnik v slovenščini obsega en zvezek v velikosti 20,5 x 15 cm in je hranjen v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani. Dnevnik, ki je bil izdan v italijanščini, pa je ohranjen v treh rokopisnih zvezkih velikosti 30,5 x 20,5 cm in se nahaja v župnijskem arhivu v Lazah.

Dnevnika imata različen zgodovinski okvir, saj se dnevnik v slovenščini začne leta 1938, kar je dve leti prej kakor dnevnik v italijanščini, vendar se konča leta 1946, medtem ko se drugi konča šele leta 1947. Zgodovinski okvir nastajanja dnevnikov lahko torej zamejimo z najzgodnejšim zapisom v prvem in najpoznejšim zapisom v drugem. Prvi zapis, naslovljen »Aurora boreale« (Severni sij), je datiran dne 26. januarja 1938. Zadnji zapis v slovenskem dnevniku je datiran s 1. aprilom 1946 in mu sledi zgolj še zgoraj obravnavana referenčna opomba. Najzgodnejši zapis v italijanskem dnevniku je z 10. junija 1940 in nam prinaša sliko Mussolinija, ko z balkona palače Venezia napove vojno Franciji in Veliki Britaniji. Začetek nam pokaže, da je namen tega dnevnika predstavitev dogajanja med vojno, ki se razširi v povojni čas, saj se dnevnik konča z zapisom z 2. julija 1947. Ravno ta dodatek je tisti, ki najbolj prispeva k dolžini italijanskega dnevnika. V nadaljevanju teksta bom poskušal primerjalno analizirati delček vsebine dnevnikov glede na sorodno tematiko oziroma dogodke, ki jih zapisa obravnavata.

Fašizem in njegov padec

Dnevnika sta nastala sta nastajala v obdobju osmih (slovenski) oziroma sedmih (italijanski) let, ki je, tako v svetovnem, kakor v lokalnem merilu, pomenilo obdobje sprememb, ki so zgodovinsko obdobje z začetka dnevnika korenito predrugačile. Kljub temu pa ostajajo nekateri protislovensko usmerjeni procesi stalnica tudi po koncu druge svetovne vojne.

Zgodovinsko gledano je obdobje ob začetku pisanja slovenskega dnevnika obdobje fašistične diktature, v kateri se je skupnost Slovencev v Beneški Sloveniji (ki je bila del italijanske države že od l. 1866) znašla povezana s približno 350 000 Slovenci in Hrvati, ki jih je ostalo v Kraljevini Italiji po sporazumu v Rapallu. Fašistični režim je asimilacijsko in raznarodovalno politiko izvajal z širokim naborim ukrepov v strategiji »korenčka in palice«, katerih cilj je bil popoln izbris slovenske (slovanske) kulture in identitete, ki jo je fašizem smatral za inferiorno, da bi tako ustvarili nacionalno homogen prostor (Mussolini izda prvi program za politiko do drugorodcev 1. novembra 1925, prim. Kacin in Pirjevec 37). Na politiko fašizma na vzhodnih mejah »imperija« in odnos do drugorodnega prebivalstva (t. i. obmejni fašizem – *fascismo di confine*) je vplivala imperialistična nota režima, ki je imel za cilj širitev na Balkan in v Podonavje (prim. Kacin Wohinz in Verginella 35–39).

V nabor represivih ukrepov sodi postopna prepoved slovenskega jezika v javni rabi. Ukinjanje slovenščine kot učnega jezika in učnega predmeta se zaključi l. 1928, ko ukinejo tudi poučevanje verouka v slovenščini, ki ga po tem ukrepu premaknejo v župnišča. Leta 1926 sta ukinjena Zveza slovaskih učiteljskih društev v Italiji, ki je simpatizirala z marksizmom, in Planinsko društvo, leto kasneje pa so bila prepovedana tudi ostala slovenska društva (različih političnih opredelitev), ki jih fašizem imel za posebno nevaren potencial odpora, ukinjajo se politične stranke in periodični tisk, postopoma propadajo sloveske hranilnice in posojilnice (*Kacin in Pirjevec 55–63*). S tem so slovenske organizacije pahnjene v ilegalo. Prepovedana je bila tudi vsakršna javna raba, poitalijančena so krajevna in osebna imena. Oblasti so proti nasprotnikom države nastopile s sprejetjem zakonov o zaščiti države leta 1926, ki jih izvaja Posebno sodišče za zaščito države – *Tribunale speciale per la difesa dello stato*, ki je bilo zadolženo za najhujše oblike antifašističnih zločinov, za katere je generalno zagrožena smrtna kazen, za manjše zločine pa policijski nadzor, (hišni) pripor in konfinacija.

Drugi glavni steber prodora fašizma na slovensko ozemlje je ustanavljanje fašističnih organizacij in včlanjevanje Slovencev vanje. Tako nastajajo organizacije, ki vključujejo vse segmente prebivalstva, od otrok (*Balilla, Piccole Italiane*), mladih (*giovani fascisti, Avanguardisti*), delavcev, ki se včlanjajo v fašistične sindikate, ter društva *Dopolavoro*. Prizadevanja fašističnih oblasti po italijanizaciji pa so imela kaj skromne rezultate, kar že v začetku tridesetih let priznavajo tudi njihovi predstavniki. Kljub navideznemu sprejemanju fašistične ideologije in včlanjevanju v fašistične organizacije je duh ljudstva vseprej kot »miren in patriotičen« (Kacin in Pirjevec 66).

V tridesetih letih so v Beneški Sloveniji leta 1933 z prefektskim dekretom prepovedali tudi rabo slovenščine v cerkvenem obredju, kar je sprožilo nasprotovanje med tamkajšnjimi duhovniki, ki sprožijo odpor in vrsto protestov pri cerkvenih oblasteh (glej 12).

V takem vzdušju je nastajal prvi, predvojni del slovenskega dnevnika, ki orisuje predvsem avtorjev spopad s fašizmom, ki se pojavi že kot drugi zapis v slovenskem dnevniku (6. marec 1938) in nas sooči z zgodovinskim časom in prostorom delovanja Antona Kufola in tematiko, ki je prevladujoča v obeh dnevnikih, namreč politično dogajanje, tako tisto lokalno, kakor svetovno, ki mu je avtor priča preko radijskega sprejemnika, zaradi katerega je bil tudi večkrat na zaslišanju na kvesturi. Avtor je bil namreč priča prihodu visokega fašističnega inšpektorja Pietra De Franciscija, ki je bil od *duceja* Mussolinija poslan na inšpekcijo v Nadiško dolino. Ob prihodu so ga pozdravile vse fašistične organizacije, od malih pripadnikov Balille do visokih fašističnih predstavnikov, ki jih je avtor označil za »snoparsko zalego«⁴. Zgolj zadnji so navdušeno vzklikali »Duce! Duce!«, ostali prisotni so odposlanca sprejeli mlačno, nekateri si niso sneli niti klobuka. Kufolo je prizor opazoval »na vratih neke gostilne, da se lahko prikažeš ali prikriješ, kakor osebe iz nižjega položaja« (25). Že ta zapis nam postreže z (naravnim) negativnim odnosom, ki ga ima avtor do oblasti, še zlasti pa prikazuje zaničljivo-posmehljiv odnos, ki ga goji do lokalnih fašistov.

V zapisih s 4. aprila istega leta in 9. januarja ter 15. in 28. aprila 1939 avtor opiše preganjanja, ovajanja in zaslišanja, ki so jih deležni slovenski duhovniki, ki so obtoženi, ker uporabljajo in gojijo slovenski jezik v Cerkvi, čeprav jim je bilo to od leta 1933 prepovedano. Naslov prvega

⁴ Izraz snoparji se nanaša na fašistične veljake, referira fašistični simbol liktorske butare.

zapisa je »Očenaš« zopet na prefekturi (26), kje opisuje obisk kolega, vikarja iz Kosce na prefekturi, kjer je bil ovaden, ker je med mašo molil cel »Oče naš« v slovenščini, to pa je obrazložil z dejstvom, da ljudstvo ne zna italijansko. Prefekt ga je opozoril in mu zagrozil s konfinacijo. Istega leta pripadniki italijanske tajne policije OVRA⁵ načrtujejo preiskavo pri avtorju doma, ki pa se ji ta izogne z majhno zvijačo. Zaupniku OVRE (ki ni vedel, da je njegovo sodelovanje znano) izda, da pričakuje preiskavo doma in da se zato ne misli premakniti od doma (29). Kot vidimo, avtorju ne manjka iznajdljivosti pri izigravanju oblasti in izogibanju nevšečnostim, ki nam jih podaja v zabavnem tonu in se hkrati norčuje iz fašistov. Zapisi kažejo, da je tudi z uporabo komičnosti želel pritegniti bralca in mu približati sicer nevarno dogajanje.

Kufolo sam je večkrat deležen ovadb in zaslišanj na čedajski kvesturi. Zaslišanje 28. aprila 1939 opiše tako:

»Buon giorno sig. Questore!« Ta odurni možak z zabuhlim obrazom, temne polti, mi ni nič odgovoril, še pogledal me ni. Vzel je zavoj papirjev in ga jezno pregledoval /.../ Po dolgem četrturnem pregledovanju je vendar prelomil molk: »Kako se imenujete?«

»Saj sem vam že tolikokrat povedal, da me gotovo poznate in jaz ne spreminjam imena.«

»Tukaj je velik »kartolar«⁶ ovadb na vaš račun.«

»To že vem in tudi vem, da so vse te ovadbe brez podlage.«

»Sedaj ste vpeljali nov način propagande za Jugoslavijo: zbirate otroke v svojo hišo, da po radiu poslušajo narodne pesmi (canti patriottici) iz Ljubljane in se tako navdušujejo za Jugoslavijo.«

»Prosim, gospod kvestor, tudi ta ovadba je popolnoma brez podlage, je neresnična. Če pa bi to delal, bi jaz ne prelomil nobenega zakona, ker narodne pesmi niso patriotske pesmi, ampak ljudske pesmi, folklorne pesmi, domače pesmi in nimajo nič političnega v sebi.«

»Vendar pa to niso italijanske pesmi, ampak slovenske, vi in otroci pa ste Italijani.«

⁵ It. Opera volontaria per la repressione dell'antifascismo – prostovoljno delo za zatiranje antifašizma; Organizzazione di vigilanza e repressione dell'antifascismo – organizacija za nadziranje in zatiranje antifašizma je bila tajna policija fašistične Italije od l. 1930 do 1943 in kasneje Italijanske socialne republike do njenega konca l. 1945. Imela je nalogo nadzirati in zatirati prevratniške organizacije ter kontrolirati tisk, sumljive osebe in tujce.

⁶ It. mapa z prijavi in ovadbami.

»Italijanski podaniki slovenskega jezika.«

»Tiho! Vi ste protifašist in zato proti-Italijan, vedite, da smo pri vas že preveč potrpehi, da je skrajni čas, da prekinem vašo protifašistično in proti-italijansko propagando.«

»Gospod kvestor, jaz sem že domač na kvesturi, osebno in po ovadbah nekaterih in pravite, da jih je poln »kartolar«. Do sedaj mi niste še nikoli mogli dokazati, da bi se bil pregrešil v tem, kar mi očitata – drugače bi bili že prekinili mojo propagando. Vaši informatorji vlečejo za nos vas in šikanirajo mene.« (38)

Kufolu se je iz primeža uspelo rešiti tako, da je kvestorju zatrdil, da je njegov radio pokvarjen in da ni možno, da bi ga sploh poslušal (kar seveda ni res), ter obtožil ovaduhe šikaniranja in diletantizma. Radio je nekaj dni kasneje nesel na »popravilo«, da je lahko še naprej spremljal tako radijske postaje iz Ljubljane kot ostale, kasneje predvsem prepovedane zavezniške postaje, ki so bile glavni vir podatkov za zapise o svetovnem dogajanju.

Kasneje se vse do padca fašistične Italije vrstijo zapisi vedno novih ovadb, ki jih proizvajajo lokalni fašisti, zlasti fašistični tajnik iz Podbeniesca. Vendar se Kufolo ni dal prestrašiti in ni nehal s svojo dejavnostjo. Po nekem opozorilu, prejetem od italijanskih duhovnikov, v katerem mu svetujejo, naj se prikupi lokalnemu političnemu tajniku, zapiše: »Odgovoril sem jima, da je moja hrbtenica pretrda za take poklone in prilizovanja in da bom mirno čakal na ukrepe. /.../ Nič hudega ne bo« (99).

Kot smo videli, je odnos do fašistov, ki ga Kufolo izraža v svojem slovenskem dnevniku, prezirljiv, sovražen do njihove raznarodovalne politike in tudi posmehljiv, saj mu kljub njihovim naporom še vedno uspeva gojiti slovensko besedo in kulturo. V zapisu dne 25. julija 1943 avtor ne skriva zadovoljstva, ko po radiu izve novice o odstavitvi Mussolinija na zasedanju Velikega fašističnega sveta. Takoj je stekel po ulicah Laz in kričal »Fašizem kaput! Duče kaput!« in kasneje odšel proslavljat v Čedad. Že na avtobusu se ni mogel kaj, da se ne bi norčeval iz poznane učiteljice, ki jo je pozdravil z rimskim pozdravom. V Čedadu je vstopil v uničeno »casa del Fascio« in našel svoje ime na seznamu Beneških Slovencev, ki so bili fašistom najbolj v želodcu. Kufolo zapiše fašizmu v »slovo« naslednje besede: »Tako sem torej veselo preživel prvi dan prostosti. Fašiste je vzel hudič, jaz pa, hvala Bogu, sem še tukaj! Konec je 21-letnega preganjanja in trpljenja, ki me je izmučilo do skrajnosti.«

Zapisi, ki zadevajo lokalno politično situacijo in položaj Slovencev v Nadiških dolinah, so najdaljši in najbolj natančni, saj zadevajo vsebino, ki je bila avtorju najbližje oziroma v katero je bil najbolj vpleten. Zapisov o preganjanjih, ki jih je doživel od fašističnih oblasti, v italijanskem dnevniku ne najdemo veliko, saj so se večinoma dogajala pred datumom, ko ga je avtor začel pisati. Zapisi, ki vendarle govorijo o tem, pa niso tako izčrpni, kar nam pravi, da je imel Kufolo tematiko za manj zanimivo za italijanske bralce. Hkrati je v italijanskem dnevniku padec fašizma tudi pospremljen z »vzklikom veselja«, vendar ta krik veselja nima tona narodne osvoboditve kot tisti pri slovenskem dnevniku, saj zapiše: »Smrtna mora je bila odstranjena iz src Italijanov. Tiranija fašizma je zasejala nacizem, ki je v brezno potegnil celotno človeštvo. 20 let tiranije, zatiranja, diktature in neresnice s popolno odpravo vsakršne pravice je globoko zaznamovalo italijansko ljudstvo, ki bo potrebovalo čas, da bo ponovno vzgojeno v demokratično in krščansko svobodo« (346). Iz zapisanega izhaja, da je naslovnik dnevnika pripadnik italijanskega ljudstva, kakor tudi da se pisec dnevnika prišteva v to ljudstvo. Sprememba bralca je vplivala tudi na spremembo načina pisave, ki ima avtor. Ta sicer ni povsem spremenjena, vendar avtor neha poudarjati svojo pripadnost slovenski narodni skupnosti, ampak se ima za pripadnika italijanskega ljudstva.

Zapisi o vojnem dogajanju

Svetovna vojna je v obeh dnevnikih najprej prisotna posredno, preko napisanih novic, ki jih avtor izve predvsem z radia pa tudi od posameznikov. Prva poročila o vojnem dogajanju zajemajo seveda dogajanje na svetovnih bojiščih, vse od napada na Poljsko dalje, ki so vsebovana v slovenskem dnevniku. Poročanja o vojni so ponavadi strnjena in opremljena s pikrimi komentarji. Tak je že zapis o vstopu Italije v vojno s Francijo in Veliko Britanijo z dne 10. junija 1940, ki je ob enem tudi uvodni zapis tega dnevnika in nam pravzaprav že pokaže, da je namenjen prikazu vojnega časa. Zapis o tem je prisoten v obeh dnevnikih. V slovenskem Kufolo zapiše:

»No! Dučeju se je vendarle posrečilo izprostiti od Hitlerja vstop v vojno. Bil je skrajni čas, da ujame zmago vsaj za rep, ker je Hitler od zmag že pijan. Na dano povelje so morali vsi na »plac«⁷ v Podbuniesac poslušati gromoviti glas (po radiu) najmočnejšega moža sveta, ki je točno ob 6. uri popoldan naznanil celemu svetu, da je danes izročil poslancem Francije in Anglije vojno napoved in da bo opolnoči dejansko stopil v vojno. Takoj zatem so zvonovi po vsej Italiji začeli veselo zvoniti, da oznanjajo omenjenim sovražnikom, kako je Italija močna in kako je njen narod navdušen nad vojsko. Jaz pa sem se to pot potuhnil in nisem šel na »plac«. Prenapeteža sem poslušal ob hišnem aparatu« (65).

V italijanskem dnevniku pa v zapisu o vojni napovedi v poskusu, da bi posnemal gromečo in slavnostno slavnostno retoriko režima govori o Mussoliniju kot o »novem Cezarju«, ki je napovedal vojno »sestrični Franciji in hudobni Angliji« (273). Zapis se ne ustavi na točki, kjer se je slovenski, ampak nadaljuje: »Ob polnoči je zadonel top na francoski meji; nepremagljive fašistične čete so začele napredovati proti strahopetnim francoskim bratrancem, ki čeprav se pred Nemci umikajo, se pred Italijani naduto branijo« (274). Poročanje o Franciji nadaljuje tudi naslednji dan, ko jo zopet imenuje »strahopetno«, ker se je predala Hitlerju, preden bi italijanska vojska lahko napredovala za »en sam meter«. Dalje Francijo ob podpisu premirja imenuje za »naduto sestrično v Canossi«. Zopet vidimo različen rahlo različen pristop k zapisu, čeprav opis temelji na enem dogodku.

⁷ Narečno trg.

Način zapisa, ko v dnevniku zabeleži padec posamezne države in njeno vdajo Hitlerju, je enak, in sicer »Finis poloniae«, »Finis Galliae« itd, kar je tudi eden redkih latinskih vložkov v tekstu. Kljub zapisom, ki delujejo komično, pa se je Kufolo zavedal razsežnosti vojnih grozot, še preden je vojna dosegla Nadiške doline. Kljub svojemu odnosu do fašizma spremlja položaj italijanske vojske in v dnevniških zapisih izraža skrb za vojake, ki se bojujejo. Te imenuje »nostri ragazzi«, »naši fantje«. Posebno zanimiva sta oba zapisa z 9. avgusta 1942, kjer obravnava odhod »Divisione Giulia« na rusko fronto:

»Vsi slovenski fantje so v »Divisione Julia«, ki se je na albansko-grški fronti dobro izkazala pa tudi mnogo pretrpela. Že več časa je bila ta divizija na počitku v Furlaniji. Ker je bila prežeta s protifašističnim duhom in naveličana vojkse, je postala nemirna, tako da so komandanti le težko krotili uporniški duh, ki se je polastil vojakov, potem ko so spoznali, da njih hrabrost izrabljajo« (96).

V italijanskem dnevniku pa je sledeči zapis:

»Navedeno divizijo, katere del so vsi alpinci iz Benečije, ki jih je toliko dala skozi na albansko-grški fronti, je Duce poslal izpod nog in torej v pomoč Nemcem, na rusko fronto« (318). Zopet srečamo različno poimenovanje za slovenske prebivalce Benečije. Podoben zapis, kjer sočustvuje z vojaki na fronti, je tisti iz italijanskega dnevnika z datumom 21. december 1942, ko sočustvuje z italijanskimi vojaki, ki zmrzujejo v Rusiji, ker jih je »nemški zaveznik pustil na cedilu« (325).

Kasnejše poročanje o zmagah zavezniških sil je opravljeno bolj ali manj v obliki kratkih ali strnjenih zapisov, ki zgolj opišejo stanje oziroma spremembo na bojišču. Tudi pri poročanju o občutkih ob trpljenju vojakov, beguncev in ostalih prizadetih je Kufolo skop. Hkrati smo ponovno videli, da v italijanskem dnevniku o prebivalcih Nadiških dolin ne govori kot o Slovencih oziroma da se o njihovi narodni pripadnosti ne izreka, kot to počne v slovenskem dnevniku. S tem se pokaže za ključno dejstvo, da je dnevnik nastal v italijanščini in da je namenjen italijanskim bralcem.

Vojna pred vrati Nadiških dolin

Vojna prvič potrka na vrata prebivalcev Nadiških dolin že v jeseni leta 1942⁸, ko Kufolo prvič zabeleži prisotnost partizanov v zapisu v slovenskem dnevniku z 8. oktobra, v katerem piše: »Jugoslovani niso Abesinci. Pod udarci nemško-italijanske vojske je bila jugoslovanska vojska zdrobljena, a ne uničena. Ponosni in hrabri jugoslovanski mladeniči niso klonili pod zmagovalcem, se niso prepustili odpeljalt v ujetništvo kakor ovce. /.../ Pri nas in po vsej Italiji ti »uporniki« uživajo velike simpatije ter jih vsi občudujejo, ker si upajo upirati nacistom in fašistom. Vsi govorijo o »ribellih«⁹, postali so že legendarni in o njih pravijo neverjetne reči, o drznosti in škodi, ki jo zadajajo vojaškim enotam. /.../ Ti uporniki se vedno bolj pogosto oglašajo že na Goriškem in že tu pa tam vpadajo že v Benečijo« (98).

Drugič se partizani pojavijo, ko Kufolo s obžalovanjem poroča o napadu na orožniško kasarno na hribu Volnik pri Drežnici, v katerem sta bila ubita dva orožnika, beneška Slovenca, ki pa sta zaradi pomanjkanja v velikih družinah vstopila v orožniško enoto (110).

Maja 1943 Kufolo poroča, da so partizani zasedli Marsin, ob čemer so deležni tudi avtorjevega občudovanja zaradi drznega dejanja, ko so nad Logom ugnali italijansko enoto. Konec maja se bijejo spopadi med alpinskimi enotami in kakih 400 partizanov Gregorčičeve brigade, ki se ob velikih izgubah umaknejo na drugo stran reke Nadiže. V teh zapisih pisec opisuje pohod Gradnikove in Gregorčičeve brigade v enečijo med majem in junije 1943, kar ima za posledico tudi ustanovitev Beneške čete (prim. Mlakar 16–17).

Po kapitulaciji Italije partizanski oddelki ponovno zasedejo večino ozemlja Benečije do sredine septembra, ko severno Italijo in s tem Nadiške doline dosežejo nemške enote. 16. septembra zapiše Kufolo novico o ustanovitvi Italijanske socialne republike. Zasedba, ki se je končala konec novembra z uničenjem Kobariške republike je bila zelo krvava in avtor natančno opisuje stanje v boju, ki ga tudi osebno spremlja (prim. Črnugelj – Zorko 7).

⁸ Prvo partizansko akcijo v Benečiji izvede Briška četa 29. 9. 1942, ko oddelek dvanajstih partizanov napade postojako v občini Praprotno (prim. Mlakar 15).

⁹ It. uporniki.

Prvega oktobra Kufolo poroča o angleških vojaki, vojnih ujetnikih, ki so po razpadu fašističnega režima množično pobegnili iz taborišč. Več pobeglih ujetnikov je avtor gostil pod svojo streho in jim pomagal z zbiranjem sredstev za nadaljnji beg.

Zanimiv je zapis, kjer pisec komentira vedno bolj množičen prihod slovenskih partizanov, ki nosijo rdečo zvezdo na kapah, za razliko od domačih, ki nosijo le slovensko zastavico (137). Kufolo že v tem zapisu kaže nezaupanje in skepso do komunističnih partizanov. 28. oktobra se je udeležil mitinga, na katerem je partizan predaval o delitvi privatne lastine, ločitvi in »več takih neumnostih«, ki zasejejo med prebivalstvo nezaupanje, saj so domačini »po večini mali posestniki in globoko verni«, predavanje pa je partizanom naredilo »več škode kot vse pete kolone« (148). Z začetka oktobra je tudi zapis, v katerem Kufolo obravnava prisotnost žensk med partizani, kar domačinom ni po godu, zato se pritožijo pri partizanski komandi, ki pa ne ukrene nič, zato je »več poštenih fantov vsled tega zapustilo partizane in se vrnilo domov«.

Kufolo v svojih zapisih natančno razločuje med pripadniki različnih partizanskih in okupatorskih odredov. Tako ločuje tudi med »slovenskimi partizani« in »našimi«; prvi so prišleki s Slovenskega, drugi pa domačini, ki so množično pristopili k partizanskim oddelkom (glej 13). Ravno tako ločuje med pripadniki italijanskih garibaldincev (partizanske enote komunistične usmetitve) in brigato Osoppo, okoli katere se zbirajo furlanski partizani krščanske usmeritve, vanjo se vključuje tudi precej nekdanjih fašistov, zato je do nje sovražno razpoložem. Pisec goji nekaj nezapanja tudi do slovenskih partizanov, ki se izkažejo za komuniste, ravno tako naj bi nezaupanje zbudili v ostalem prebivalstvu. Ravno tako naredijo ob prvem obisku slab vtis garibaldinci, ki 16. oktobra 1943 oplenijo vasi okoli Špietra (145). Prav tako razločuje med pripadniki vojske Italijanske socialne republike, raznimi nemškimi enotami (SS in Gestapo) ter kozaškimi enotami.

9. novembra po težkih bojih in večkratnih bombnih napadih Nemci osvojijo Nadiške doline. V italijanskem dnevniku (ne pa v slovenskem) 16. novembra zasledimo zapis, ki govori o ustanovitvi Beneške čete v Svetem Lienartu. Beneška četa je tudi v zapisu v italijanščini poimenovana s svojim slovenskim imenom. Partizanski oddelki so kljub nemški zasedbi območja še vedno prisotni, še vedno se odvijajo boji med njimi in nemško vojsko ter mongolskimi enotami, ki jih Nemci namestijo sem z vzhodne fronte.

Celotno leto 1944 je minilo v znamenju nemške okupacije, bojev s partizanskimi enotami in represalijami nad civilnim prebivalstvom, vse pogostejši so tudi zavezniški letalski napadi nad severno Italijo in nad Nadiškimi dolinami. Hkrati z vedno obširnejšim poročanjem o bojih, ki jim je neposredno priča, je vse bolj pomembno tudi dogajanje na svetovnih bojiščih, kjer sile osi doživljajo poraz za porazom. Nasploh so zapisi v tem času veliko pogostejši v italijanskem dnevniku kakor v slovenskem, kjer postanejo zelo redki. 2. avgusta prispe v Laze domobranska četa, ki deli protikomunistične in protinemške letake in poziva k vključevanju, dogodku pa Kufolo v slovenskem dnevniku nameni zgolj skop opis (188), v italijanskem pa zelo obširno poročila o pogovoru, ki ga je imel z mladim domobranskim častnikom, ki mu je zaupal protikomunistično usmeritev gibanja, ki uradno sodeluje z Nemci, ima pa tudi podtalne stike z zavezniki in agitira, da bi ti zasedli slovensko ozemlje (431).

Decembra 1944 zasedejo položaje v Nadiških dolinah in Lazah kubanski kozaki, ki so jih tako kot Mongole pripeljali z vzhodne fronte. Kozaške enote se zapletajo v pogoste spopade z enotami garibaldincev. V italijanskem dnevniku je zapisu s 17. decembra, ko je Kufolo pozvan na kozaško komando, kjer ga poveljnik sprejme in mu zaupa nalogo posrednika z domačim prebivalstvom, ki v tem času nima »staroste«. Kufolo zapiše, da »ni še nikol niti slišal o kapetanu, ki bi bil tak gentleman« (459). Kufolo mu obljubi največjo možno stopnjo sodelovanja, kar se bo kasneje izkazalo za življenjskega pomena. 30. decembra (zapis je vsebovan v obeh dnevnikih in je skoraj enak) partizani zajamejo in ubijejo kozaka pri Ofijanju, čeprav so ljudje po Kufolovih besedah »večkrat prosili partizane, naj ne nadlegujejo Kozakov« (206), saj naj bi bili nenevarni. Po izginotju kozaka je v Laze prispela kozaška posadka v iskanju izgubljenega vojaka. Pri tem zagrozijo s požigom vasi 1. januarja, če se izginuli ne vrne. Naslednji dan se avtor odpravi h kozaški komandi, kjer doseže preklic ukaza. Poveljujoči kapetan mu nameni te besede, ki nam jih Kufolo posreduje: »Srečni ste, da sem jaz jurist, srečni so v Lazah, da imajo takega zagovornika, kateremu moramo vse verjeti« (208).

Zapisi, ki obravnavajo obdobje od padca Mussolinija do osvoboditve maja 1945, se v dnevnikih skoraj ne podvajajo in so enaki zgolj v ključnih točkah. Kot smo videli, je dogajanje v italijanskem dnevniku prikazano veliko bolj obširno, iz slovenskega je izpuščen del, kjer Kufolo pripoveduje o prvem obisku na kozaški komandi. Videli smo, da avtor razlikuje med različnimi oboroženimi oddelki, da pa izraža o njih v obeh dnevnikih različna mnenja. Ob domobranskem

obisku v Lazah v slovenskem dnevniku ne izreče nikakršne sodbe, medtem ko v italijanskem imenuje informacije »lepe novice«. Ravno tako najdemo v slovenskem dnevniku malo novic o Turkih, ki februarja 1945 zasedejo položaje v Tarčentu, medtem ko je je njihovim krutim podvigom, ko so izvajali nasilje nad civilnim prebivalstvom, v italijanskem dnevniku namenjenih pet obsežnih zapisov (494–501).

Zaključek vojne in povojna Italija

O zaključku vojne poroča avtor v obeh dnevnikih na podoben način, vendar zopet z različnimi poudarki. Tako najdemo v italijanskem dnevniku zapis z 30. aprila 1945, v katerem opiše umik alpinskega oddelka salojske republike iz Tolmina proti Čedadu z naslovom »Tragedija republikanskih alpinov« (531), v slovenskem dnevniku pa ga naslovi z »Podrepniki na begu«. V nadaljevaju opiše še obisk poveljnika omenjenega oddelka v župnišču, kjer se mu zazdi kot »dober, čeprav uničen človek«. Osebna perspektiva opisovanja dogodkov se tako v obeh dnevnikih vedno bolj razlikuje, kakor se razlikujejo tudi zapisi. Tako na primer nameni 13. aprila novici o smrti predsednika Združenih držav Amerike Franklina D. Roosevelta v slovenskem dnevniku cel odstavek, v italijanskem pa komaj vrstico. 26. aprila naslovi oba zapisa z naslovom »Germania Kaputt!« (231), vendar postajajo slovenski zapisi v dnevniku vse redkejši, medtem ko so italijanski pogostejši in obširnejši. Čedad 1. maja skupaj osvobodijo slovenski partizani, garibaldinci in ozopovske enote. Maja postavijo slovenski partizani občinske oblasti, vendar so: »Ozopovci kar preplavili Čedad in vso Benečijo, radi bi izpodrinili slovenske partizane iz županstev in jih izgnali iz Benečije, ampak čakajo, da bi videli, kakšno stališče bodo zavzeli do slovenskih partizanov zaveziki, ko bodo prišli« (236). Po prihodu zavezniških enot, ki napredujejo proti Avstriji, 2. maja se slovenske enote umaknejo. V tem času se v Lazah ustavi britanski motorizirani oddelek, člane katerega Kufolo v italijanskem devniku (v slovenskem zapisa o dogodku ni) dobrohotno označi za »resne ljudi«, predvsem ker so dobro preskrbljeni s hrano, ki jo delijo tudi med prebivalstvo (541). Zopet imamo dva različna načina in vsebini poročanja o dogajanju. Zapis o italijanskem osvobodilnem odboru (it. *Comitato di liberazione*) z dne 6. maja 1945 se pojavlja v obeh dnevnikih, in sicer v slovenskem v obliki: »Vsa uprava je prešla v roke ozopovcev, sestavili so tudi za našo občino »Comitato di liberazione« z ljudmi, ki večinoma niso nič storili za liberazione, vsi člani so bivši fašisti ali »lažipartizani«, le dva poštena in zavedna moža so morali vključiti« (238). V italijanskem dnevniku pa zapis z enakim naslovom govori tako: »Illegalno osnovani za Italijo že med okupacijo, so se formirali tudi pri nas z pripadniki iz vseh strank in predstavljajo izvršno in upravno oblast v naših občinah.« (539). Razlika med zapisoma je zopet znatna, saj v prvem avtor pove, da so pripadniki odbora predvsem bivši fašisti, v drugem pa to dejstvo zamolči pod besedno zvezo »pripadniki vseh

strank«. Zapisov v slovenskem dnevniku je od konca druge svetovne vojne naprej malo in se dotikajo zgolj vprašanj, povezanih s slovensko manjšino, bodisi dokumentirajo napade na njene pripadnike (fizični napadi, delovanje ilegalnega fašističnega časopisa »Il nostro tricolore«¹⁰) bodisi obisk mednarodne komisije za meje med Italijo in Jugoslavijo. Razmere v Beneški Sloveniji se namreč zaostrujejo, saj prihaja na plano vprašanje postavljanja meje in problema, kateri državi bo Beneška Slovenija pripadla. Jugoslovanske oblasti zadolžijo za propagandno akcijo v Benečiji Ludvika Zorzuta, ki je navezal stik z monsinjorjem Ivanom Trinokom in preko njega tudi s Kufolom. Vendar je odnos domačega prebivalstva po poročajih negativen kljub nasilju, ki ga bivše osoppovske enote (ki jih financirajo uradne institucije v Vidmu) v drugi polovici leta 1945 stopnjujejo s fizičnimi napadi in ustrahovanjem. Kufolo tako poroča, da so italijanske oblasti konec leta 1945 nehale deliti krušne karte in so prebivalstvu pomagali z tovarnjaki iz Jugoslavije (244). O stanju v dolini poroča v obeh dnevnikih. Ob približevanju obiska mednarodne komisije, ki se je zgodil konec marca 1946, se nasilje stopnjuje, tako da pripelje v dneh neposredo pred proходом komisije do splošnega nemira v Sovodnji, ki mu sledijo množične aretacije. Ta dogodek je odločno vplival na še redke preostale, ki bi sprejeli mednarodno komisijo. Prav tako je zaradi »izgubljene pošte« odpadel sprejem slovenske delegacije, katere član je bil tudi Kufolo, pri mednarodni ekspertni komisiji (prim. Gombač 509–17).

Medtem pa so se zgostili zapisi v italijanskem dnevniku, ki spremljajo tako lokalno kot mednarodno dogajanje, ki je relevantno za Italijo in Benečijo. Zapisi poleg mednacionalnih konfliktov opisujejo stanje revščine in pomanjkanja, ki pesti Benečijo in razmah črne borze. Zadnji zapis v slovenskem dnevniku dokumentira grožnje, ki so mu bile namenjene s strani nekdanjih fašistov 1. aprila 1946 (252), medtem ko je zadnji zapis iz italijanskega dnevnika z 2. julija 1947.

¹⁰ It. Naša trobojnica.

Zaključek

Kot smo lahko razbrali iz teh nekaj izbranih primerov, je sestava obeh dnevnikov tako drugačna, da je skoraj izključena možnost, da bi bil eden zgolj podlaga za nastanek drugega, saj se dnevnika v obsežnih delih ne skladata niti po obravnavanih dogodkih niti po besedilu, ki obravnava te dogodke. Toda ali to ne pomeni, da je avtor prekršil avtobiografsko pogodbo, ki jo je sklenil z bralcem? Menim, da ne, saj sta v osnovi pogodbi *dve*, ena za slovensko govorečega bralca, druga za italijansko govorečega. Bralec je namreč ključen člen te pogodbe, ki je, kakor smo videli, pustil na dnevnikih velik pečat. Dnevnik je slovenskemu bralcu prilagodil z nacionalno obarvano vsebino, ki jo je Kufolo vseskozi kazal tudi s svojim narodnozavednim delovanjem. Vendar je tudi pri tem previden in natančen, saj npr. kaže tudi nezaupanje do komunističnih partizanov, ki razglašajo konec privatne lastnine. Za njegovo pisanje v slovenskem dnevniku lahko rečemo, da popolnoma odraža njegova prepričanja kot narodo zavednega duhovnika, s tem da poudarja nacionalno problematiko in fašistično zatiranje in seveda zarisuje svoje ljudstvo kot globoko verno. Pri tem je posebno zanimivo prikazan obisk domobranske enote v Lazah, ki ga v slovenskem dnevniku zgolj zabeleži, v italijanskem pa obširno in odobravajoče poroča. Toda tega podatka ne bi imeli, če nam ne bi avtor zapustil še dnevnika v italijanščini, ob branju katerega ostanemo presenečeni od luči, v kateri predstavlja dogajanje. Nacionalna nota je že popolnoma zbledela, saj se je skrila pod splošno noto antifašističnega boja za demokratične pravice. Sklepamo lahko, da je imel avtor pri svojem pisanju tako pred očmi italijanskega bralca, da je kljub svoji jasni nacionalni opredelitvi in delovanju želel narediti delo čimbolj splošno razširjeno in je iz njega odstanil nacionalni element, ki bi bralca zmotil. Podoben proces se je zgodil tudi v slovenskem dnevniku, kjer je iz zapisov odstranil sporne točke, v katerih se naklonjeno izraža o pripadnikih katere izmed okupatorskih enot, zamolči nam obisk pri kozaškem poveljniku in gostoljubje, ki ga je izkazal častniku salojskih alpincev. Zaključimo torej lahko, da je avtorjeva narananost k bralcu tako močna, da korenito oblikuje oba teksta, tudi tako, da avtor glede nanj prilagaja vsebino zapisov. Domnevam lahko, da se Kufolo v nobenem zapisu ni zlagal, čeprav nam nekajkrat ni povedal »resnice«, ki jo je bralcu obljubil v referenčni pogodbi. Ravno zato sta za kompleksno sliko dogajanja, ki mu je bil avtor priča, potrebna oba dnevnika, ki skupaj tako tvorita nerazdružljivo

celoto, ki bi nam približala dogajanje v Benečiji med leti 1938 in 1947. Vsekakor sta dnevnikar Antona Kufola enkraten primer sočasno nastalih dnevnikov istega avtorja, ki nista prepis oziroma prevod drug drugega. Ugotovim lahko le, da tudi omenjena dnevnikar zopet ne rešita teoretskega problema dvojne narave dnevniškega žanra, ampak jo še bolj spoduata. Vsekakor pa ponujata še mnogo vprašanj, veliko več, kot sem jih v pričujočem tekstu uspel razrešiti.

Viri

- Anton Cuffolo. Moj dnevnik, la seconda guerra mondiale vista e vissuta nel “focolaio” della canonica di Lasiz, v: Čedad, Most, 2013.
- France Bevk: Kaplan Martin Čedermac, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1990.
- Primorski slovenski biografski leksikon.

Literatura

- David Bandelj: Dnevnik v svetovni in slovenski literaturi, doktorska disertacija, Ljubljana, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2008.
- Michael Bastiansen: Le Journal Personnel (1760–1820), V: Neohelikon, XVIII/2, 39–71.
- Marc Bloch: Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic, Ljubljana, Studia humanitatis, 2006.
- Peter Burke: Kaj je kulturna zgodovina, Ljubljana, Založba Sophia, 2007.
- Peter Burke: Revolucija v francoskem zgodovinopisju, Ljubljana, Studia humanitatis; ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1993.
- Franc Črnugelj – Zorko: Na zahodnih mejah 1944, Ljubljana, Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1993.
- Mira Cencič: Beneška Slovenija in njeni čedermaci, Koper, Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij organizacije TIGR Primorske, 2008.
- Carlo Ginzburg: Il formaggio e i vermi - Il cosmo di un mugnaio del '500; Torino, Einaudi editore, 1999.

- Metka Gombač: Beneška Slovenija 1945-1946, v *Zgodovinski časopis*, letnik 46, številka 4, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1992, 509-517.
- Janko Kos: *Očrt literarne teorije*, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1983.
- Philippe Lejeune: *Le pacte autobiographique*, Pariz, Editions de Seuil, 1975.
- Philippe Lejeune: *Signes de vie. Le pacte autoiografique 2*, Pariz, Editions de Seuil, 2005.
- Boris Mlakar: *Pohod 30. divizije NOV in POS v Beneško Slovenijo*, Ljubljana, Mala knjižica NOV in POS, 1984.
- Milica Kacin Wohinz in Jože Pirjevec: *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866 - 2000*, Ljubljana, Založba Nova revija, 2000.
- Milica Kacin Wohinz in Marta Verginella: *Primorski upor fašizmu 1920-1941*, Ljubljana, Društvo Slovenska matica, 2008.
- Egon Pelikan: *Tajno delovanje primorske duhovčine po fašizmom*, Ljubljana, Založba Nova revija, 2002.
- Marta Verginella: *Suha pašta, pesek in bombe Vojni dnevnik Bruna Trampuža*, Koper, Knjižnica Annales 39, Univerza na Primorskem, 2004.
- Marta Verginella: »Zgodovinopisna raba avtobiografskih virov in značilnosti ženskega avtobiografskega pisanja« v: *Avtobiografski diskurz*. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben, Ljubljana, Založba ZRC, 2011, 95–104.
- Andrea Zlatar Violić: »Avtobiografija: teoretski izzivi.« v: *Avtobiografski diskurz*. Ur. Alenka Koron in Andrej Leben, Ljubljana, Založba ZRC, 2011, 23–34.

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Kolomban, 23. september 2014

Martin Nedoh